

Co van Calcar, 'Innovatieproject Amsterdam'. Deel I Bronnenboek (221 pag.) f 18,50; Deel II Tussenstand (561 pag.) f 39,50. Uitgever Van Gennep, Amsterdam, 1977

1. Inleidende opmerkingen

Dit innovatieproject heeft de aandacht getrokken daar het is opgezet om het onderwijs structureel en inhoudelijk te verbeteren voor kinderen, die worden verzorgd en opgroeien in zogenaamde 'kansarme milieus'.

Zowel de ideologische motieven als de opzet van het project zullen er toe hebben bijgedragen dat subsidies zijn verstrekt door:

1. de gemeente Amsterdam;
2. het ministerie van O. en W.;
3. het ministerie van C.R.M.;
4. de Stichting voor Onderzoek van het Onderwijs;
5. de Bernard van Leer Foundation.

Met dit uitgebreid verslag heeft Van Calcar de moeite genomen om inlichtingen te verstrekken over het begin, de opzet, het functioneren en de voorlopig bereikte resultaten van het project.

Terecht heeft De Groot eens de verzuchting geslaakt dat, wat onderwijsresearch en onderwijsinnovatie betreft, het in Nederland maar een chaotische boel is. Men doet maar wat en onvoldoende wordt nagegaan wat reeds door anderen wordt gedaan of is verricht op het terrein van innovatie en research van het onderwijs. Zo is het jammer dat niet in Pedagogische Studiën een uitvoerig eindverslag over het Flosproject van het Nutsseminarium voor Pedagogiek te Amsterdam is gepubliceerd na een wat abrupt stopzetten van dit project voor een flexibele onderwijsorganisatie. Niet daar Idenburg het Flosproject in de publiciteit heeft gebracht, maar een indringende analyse over de doelstellingen, de organisatievorm en het functioneren van dit project zou onze kennis, t.a.v. innovatieproblemen en weerstanden tegen onderwijsvernieuwing, hebben vergroot. Nu is veel energie en geld verloren gegaan minder daar het project niet is geslaagd maar omdat nagelaten is het verloop en het stopzetten van dit project ter discussie te stellen. Dit zou voor latere onderwijsprojecten van belang zijn geweest. Te weinig realiseert men zich in de kringen van het onderwijs dat negatieve ervaringen met onderwijsvernieuwing en het vastlopen van een met veel enthousiasme geëntameerd onderwijsproject, ook van positieve betekenis voor het functioneren van het schoolstelsel kunnen zijn, mits de opgedane ervaringen in een eindverslag worden vastgelegd en gepubliceerd. Daar komt nog bij dat de Stichting voor

Onderzoek van het Onderwijs, aan het Nutsseminarium voor Pedagogiek aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam, niet geringe bedragen moet hebben uitgekeerd om het Flosproject uit te voeren. Geld, dat uiteindelijk door het Ministerie van O. en W. uit de algemene middelen beschikbaar is gesteld.

Daar innovatieprojecten voor het onderwijs 'geldverslindend' zouden zijn is het de moeite en tijd waard de verslagen van Van Calcar te lezen en kritisch te overwegen.

2. Beknopte inhoud van het Bronnenboek

- Het Innovatieproject beoogt de onderwijskansen van arbeiderskinderen te vergroten door:
 - veranderingen op school;
 - veranderingen in de relatie school en gezin;
 - veranderingen in de wijken en de maatschappij.
- Het Innovatieproject is een voortzetting van de werkzaamheden van de Noodadviesdienst, een vrijwilligersorganisatie die in het schooljaar 1970/71 in buurten en scholen actief was en waar de traditionele hulpverleningsinstellingen verstek lieten gaan.
- Deze hulpverleningsinstellingen zijn inmiddels opgegaan in een overkoepelend instituut met een multidisciplinaire opzet: de Stichting Advies- en Begeleidings Centrum voor het Onderwijs in Amsterdam (A.B.C.).
- Het Innovatieproject heeft een looptijd van zeven jaar en zal in 1978 afgesloten worden.
- In de loop van het Innovatieproject hebben subsidiegevers eisen gesteld, die aanleiding zijn geweest wijzigingen in de projectvoering aan te brengen. Voortzetting van projectwerkzaamheden is afhankelijk van die geldstroom.
- Voorts hebben praktische ervaringen op het gebied van de onderwijsvernieuwing tot wijzigingen geleid.
- In maart 1971 is de Stichting voor Onderzoek van het Onderwijs (S.V.O.) verzocht een innovatie-project voor 40 Amsterdamse scholen te subsidiëren.
- Deze subsidie-aanvraag is ingediend door de Stichting Research Instituut voor de Toegepaste Psychologie aan de universiteit van Amsterdam (R.I.T.P.) en de Stichting Advies- en Begeleidings Centrum voor het openbaar, protestants-christelijk, rooms-katholiek en

- bijzonder neutraal onderwijs in Amsterdam (A.B.C., i.o.).
- Het project zou moeten worden uitgevoerd door een researchteam en 3 ontwikkelingsteams.
 - Met het Innovatieproject wordt beoogd middelen, procedures en structuren te ontwikkelen op het gebied van onderwijs en milieubeïnvloeding, volgens de regels van action-research, waardoor het mogelijk zal worden onderwijsproblemen van arbeiderskinderen blijvend te verminderen.
 - Voor action-research is gekozen daar veranderingen in het onderwijs niet alleen op gang gebracht kunnen worden op basis van theoretische inzichten. Het publiceren van onderzoeksresultaten en het ontwerpen van nieuwe werkwijzen, toetsen of programma's leiden niet automatisch tot de gewenste onderwijsvernieuwingen.
 - Het Innovatieproject beoogt niet een voorbijgaand enthousiasme op te wekken, maar een blijvend effect teweeg te brengen.
 - Als criterium is niet uitsluitend het percentage doorstromers naar de zogenaamde hogere vormen van voortgezet onderwijs gekozen. Dit houdt het gevaar in dat de achterblijvers zouden worden verwaarloosd.
 - Het doorslaggevend criterium is: 'een algemene verhoging van het onderwijsniveau in de betekenis van vermindering van het aantal achterblijvers, gemeten en gedefinieerd naar minimumonderwijsdoelstellingen'.
 - Het overleg met S.V.O. heeft geresulteerd in het toekennen van een startsubsidie zodat een researchteam- en een ontwikkelingsteam konden worden geformeerd, die het innovatieproject op 16 scholen in 3 wijken zouden behartigen.
 - Voorts heeft S.V.O. wensen geuit t.a.v.:
 - verdieping van het innovatiegebeuren;
 - kongitudinale aanpak;
 - detaillering van de oorzaken die de achterstanden van arbeiderskinderen in het onderwijs bewerkstelligen.
 - In de oorspronkelijke subsidie-aanvragen zijn de volgende taken aan het researchteam toebedeeld:
 - instrumentontwikkeling;
 - ontwikkeling van het activeringsprogramma;
 - wetenschappelijk coaching van het ontwikkelings-team;
 - algemene beleidsvoering binnen het project.
- Aan dit programma is door het bestuur van S.V.O. toegevoegd de behartiging van de innovatie op één school met veel arbeiderskinderen.
- Het bestuur van S.V.O. heeft tevens de wens geuit het project te ondersteunen voor wat het biogenetisch aspect betreft. Het inwinnen van adviezen van een biogeneticus werd niet bezwaarlijk geacht. Wel had Co van Calcar (mijns inziens terecht, J.G.) zijn twijfels over de effectiviteit van adviezen, die niet voortkomen uit een constant meedenken over de aan de orde zijnde problemen.
 - Voorts is augustus 1971 subsidie voor het project aangevraagd bij het Ministerie van C.R.M. daar de werkzaamheden van het Innovatieproject ook betrekking hebben op de band tussen school en gezin, en school en buurt.
 - De eerste onderwijssituatie is gecentreerd rond de onderwerpen:
 - 'ik kom van huis,
 - 'ik ga naar school',om het contact tussen school en gezin te leggen.
 - Om samenwerking tussen school en buurt te bevorderen zijn in het activeringsprogramma de volgende thema's opgenomen:
 - de straat;
 - de buurt;
 - de stad.
 - Voorts zal aandacht worden besteed aan verbetering van de infrastructuur van de buurt.
 - Tenslotte wordt in de subsidie-aanvragen aan het Ministerie van C.R.M. geconstateerd dat veelal een wetenschappelijke evaluatie ontbreekt van het effect van buurtactiviteiten, gekoppeld aan onderwijsactiviteiten, op de ontwikkeling van kinderen. Een gevolg hiervan is de veelal geringe overdrachts- en uitzaaiingsmogelijkheid van experimenten op dit terrein.
 - In augustus 1971 is een subsidieonderzoek ingediend bij de Bernhard van Leer Foundation te Den Haag voor een kleuterproject van het Innovatieproject - Amsterdam, dat in sociaal en cultureel benadeelde wijken zal worden uitgevoerd.
 - In deze subsidie-aanvraag wordt er op gewezen dat, ten aanzien van het onderwijs in deze wijken, gesproken kan worden van een noodsituatie. Verschillende onderzoekingen onder de leerlingen hebben aangetoond dat, zowel aan het begin als aan het eind van de basisschool, de kinderen uit de cultureel en sociaal benadeelde milieus er, onderwijskundig gezien, buitengewoon slecht voor staan. Deze kinderen staan op school 'buiten spel' hetgeen er toe leidt, dat zij ook 'buiten spel' in de maatschappij komen te staan. De subsidie is aangevraagd vanuit de verwachting dat met een grotere variatie aan leermiddelen, programma's en toetsen een reeks ontwikkelingsmogelijkheden van de leerlingen in positieve zin beïnvloed kunnen worden. Cursussen en workshops voor de kleuterleiders zullen de kansen op een blijvende verbetering nog doen toenemen.
 - In juli 1972 is Interimrapport I uitgebracht over een jaar innovatie op 16 basisscholen en 14 kleuterscholen in vier oude stadswijken van Amsterdam. In sept. 1971 is gestart met het innovatieproject voor de basisscholen en in januari 1972 voor de kleuterscholen. Dit eerste jaar is moeilijk geweest daar veel activiteiten tegelijk moesten gebeuren: in de eerste plaats moest op de scholen een vernieuwing op gang worden gebracht en een werkstructuur worden opgebouwd.
 - De projectleiding wilde een brede opzet van het Innovatieproject. S.V.O. was bezorgd dat dit de wetenschappelijke verdieping in gevaar zou brengen. Overeenstemming is bereikt over een breedteaanpak voor 14 kleuter- en 14 basisscholen en een diepte-aanpak op 2 scholen.
- Tevens zal worden gewerkt volgens een meerjarenplanning:

- in de periode 1971/1973 een afzonderlijke innovatie op de kleuterscholen en op de basisscholen;
- Vanaf het schooljaar 1973/1974 een geïntegreerde aanpak op de kleuter- en basisscholen.
- In de periode 1971/1978 geleidelijke uitbreiding over de verschillende klassen van de basisschool.
- Vanaf 1973/74 per jaar een uitbreiding met ongeveer 15 basisscholen en 15 kleuterscholen.
- Onbekendheid met de gecompliceerdheid van de communicatiestructuur van het Innovatieproject bleken met name de onderwijskrachten en student-medewerkers, maar toch ook vaak de medewerkers zelf, verbaasd, moedeloos of geïrriteerd te maken. Zichtbaar maken van de communicatiestructuur is derhalve noodzakelijk.
- In het procesverslag over de periode 1972/1973 wordt ondermeer medegedeeld dat:
 - een eerste versie van een aantal activeringsprogramma's voor de kleuterschool zijn verschenen.
 - op 13 van de 14 kleuterscholen ouderavonden zijn georganiseerd over opzet, doelstellingen en werkwijze van het Innovatieproject.
 - op 9 van de 14 kleuterscholen een gedragsformulier is gebruikt en dat aan de betrokken kleuterleidsters daarvoor een handleiding is verstrekt.
 - op 8 van de 14 kleuterscholen een integratie tussen kleuter- en lagere school op gang is gekomen in de vorm van besprekingen, bezoeken en correspondentie tussen de kleuter- en lagere school.
 - op 8 kleuterscholen, met medewerking van de ouders, knutsel- en timmergroepjes zijn gevormd.
 - hulp aan kinderen met individuele moeilijkheden slechts in beperkte mate plaats heeft gevonden.
 - voor de lagere scholen alle delen van het activeringsprogramma zijn gewijzigd n.a.v. de resultaten van de formatieve evaluatie. Verder zijn nieuwe thema's geïntroduceerd als 'markt', 'de haven', 'het Centraal Station'.
 - in beperkte mate het periodiek testonderzoek heeft plaatsgevonden.
 - de conclusie mag worden getrokken dat het tweede jaar niet alleen geen terugslag te zien gegeven heeft maar zelfs een nieuwe dynamiek aan het Innovatieproject heeft toegevoegd.
- Het Bronnenboek wordt besloten met publikatie van een brief, dd. 12 juni 1973, aan S.V.O. naar aanleiding van bij het bestuur gerezen vragen naar de wetenschappelijke en theoretische uitgangspunten van het Innovatieproject Amsterdam.
- In deze brief wordt o.a. gesteld dat:
 - het project steunt op een aantal verworvenheden uit succesvol gebleken vernieuwingen, die in Enschede plaatsgevonden hebben;
 - de psychometrische, methodologische en theoretische kanten in voldoende mate gewaarborgd lijken gezien de medewerkers;
 - heel expliciet het gezichtspunt van de minimumdoelstellingen in de innovatietheorie is ingebouwd;
 - ouders en onderwijzers in feite 'de motoren van een werkelijke onderwijsvernieuwing' zijn geworden;
 - activeringsprogramma's geen doel in zich zijn;

- de breedte-aanpak en diepte-aanpak een discutabele zaak is, de diepte-aanpak impliceert een experimenteerschool waarover zodanig moet worden gerapporteerd, dat de verschijnselen in de breedte-aanpak inzichtelijk kunnen worden gemaakt. Met een diepte-aanpak wordt getracht de ontwikkelingen in detail te kunnen volgen. Daar hierbij mensen in de uitoefening van hun beroep worden betrokken kan deze strategie niet onbeperkt worden toegepast.
- om uit vorenstaand dilemma te komen is, t.a.v. de experimenteerschool, gekozen voor een strategie van vertrouwelijke logboeken en vertrouwelijke interviews waarop een embargo van minstens drie jaar zou rusten, zodat het schoolteam zich voldoende beschermd zou weten;
- de keuze van deze procedures het volstrekt onmogelijk maakt om op korte termijn in concrete termen over de strategie en tactiek van het Innovatieproject te rapporteren.

3. Beknopte inhoud van 'Tussenstand'

- Deze uitvoerige publikatie is een herziene versie van het Interimrapport II waarin de ontwikkelingen tot en met 1975 zijn opgenomen. Als laatste hoofdstuk is tevens toegevoegd een 'openbaar plan voor de eind-evaluatie'.
- Geconstateerd wordt dat een onderwijsvernieuwing, waaraan niet tegelijkertijd een herformulering van de onderwijsdoelstellingen is gekoppeld, tot zeer ongunstige effecten aanleiding kan geven. Dit geldt met name wanneer de doelstellingen van het onderwijs aan het prestatieniveau van de betere leerlingen worden ontleend, zelfs in een vernieuwde onderwijssituatie.
- Niet teveel mag van een programma worden verwacht daar andere onderwijsdoelstellingen dan in het gedrang komen.
- Onderwijsvernieuwing dient rekening te houden met de relatie leerling-leerkracht.
- Gedragsbeoordelingen blijken een significante samenhang te vertonen met de prestaties van de leerlingen.
- De maatschappij verhindert de school haar emancipatorische taak uit te oefenen.
- De peuteropvang dient te worden uitgebreid daar:
 - a. de vrouw dan meer aan het maatschappelijk leven deel kan nemen;
 - b. kinderen van 3 jaar behoefte hebben aan contact en omgang met andere kinderen;
 - c. een politiek van gelijke opvoedingskansen een vroege begeleiding van het opvoedingsproces noodzakelijk maakt.
- De ontwikkelingsmogelijkheden van handarbeiderskinderen komen in onvoldoende mate aan bod op school. Dit is niet de schuld van de onderwijzers maar van 'het Systeem'.
- Ongelijkheid van kansen in het onderwijs kan niet alleen met taalprogramma's worden voorkomen. Het ontbreekt arbeiderskinderen niet aan taal maar aan materiële en culturele mogelijkheden tengevolge van fundamentele maatschappelijke ongelijkheid.

- Het innovatieproject is in de eerste plaats opgezet om de onderwijs- en ontwikkelingskansen van arbeiderskinderen te vergroten door:
 - terugdringen van het percentage achterblijvers;
 - verhoging van het gemiddelde niveau;
 - de 'koplopers' niet te remmen;
 - grotere deelname van arbeiderskinderen aan hogere vormen van voortgezet onderwijs.
- De resultaten van het eerste innovatiejaar waren niet bemoedigend. Pas in het tweede jaar is er sprake van verbetering. Ten aanzien van begrijpend lezen en het technisch lezen is het gemiddelde niveau gestegen. Op het gebied van spelling is de situatie niet verbeterd.
- Er is, n.a.v. de resultaten in het derde innovatiejaar, grond voor de conclusie dat verbetering van de onderwijs-leersituatie op de lagere school pas te realiseren is indien tevens de kleuterschool in het vernieuwingsproces wordt betrokken.
- In het vierde innovatiejaar zijn pogingen ondernomen, daar 'tal van leerlingen te weinig opstaken van het onderwijs in de eerste klas', het onderwijsgebeuren 'zo vorm te geven, dat elk kind naar eigen mogelijkheden door de leerstof kon voortgaan'.
- De themaboeken zijn niet toereikend gebleken om de onderwijskrachten te helpen het onderwijs op de ontwikkelingsmogelijkheden van de individuele kinderen af te stemmen. Er zijn daardoor nog steeds leerlingen, die vrijwel niet leren lezen in het eerste leerjaar van de lagere school.
- Veel energie is besteed aan een rekenaanpak. De leerstofinhoud werd niet in essentie veranderd. Wel de wijze van leerstofoverdracht en kennisverwerving.
- Het werken met activeringsprogramma's heeft geleid tot trainingsachterstand in het rekenen in de derde klas. Globaal gezien moet worden geconcludeerd dat het innovatieproject er niet in is geslaagd in deze periode van 3 jaar de door de school gehuldigde doelstellingen, t.a.v. het rekenen, in voldoende mate te realiseren. Heroriëntatie op het vlak van begeleiding, evaluatie en testgebruik heeft daarna plaatsgevonden. De heroriëntering heeft, globaal gezien, de gewenste gunstige effecten tot gevolg gehad.
- Moeilijkheden zijn er door het grote verloop van onderwijskrachten. Gepleit wordt voor een geschoolde invallersgroep, die kan worden ingezet bij nog onvervulde vacatures en ziekte van de klasseonderwijzers, en voor het ambulante maken van schoolhoofden opdat deze tijd krijgen hun leerkrachten bij te scholen.
- Voorts is het grote verloop van leerlingen uit de saneringswijken voor het Innovatieproject problematisch.
- Aandacht is besteed aan de relatie: school, gezin en buurt. De activiteiten t.a.v. deze relatie wordt als 'veldwerk' aangeduid. Onder veldwerk wordt verstaan:
 - a. activiteiten van de school om buurt, milieu en levensomstandigheden van de leerlingen te verkennen;
 - b. het betrekken van de ouders bij het schoolleven;
 - c. uitgeven van een schoolkrant;
 - d. huisbezoek door leerkrachten;
 - e. dagelijkse inloop van de ouders;
- f. het formeren van onderwijsgroepen in de wijken;
- g. contacten met de openbare bibliotheek, het buurt- en clubhuis, het wijkcentrum, het opbouwwerk.
- Het twaalfde tevens laatste hoofdstuk heeft betrekking op de evaluatie van het Innovatieproject. In 4 paragrafen en 34 subparagrafen tracht Van Calcar duidelijk te maken wat hij verstaat onder:
 - evaluatie;
 - evaluatie in ruimere en engere zin;
 - formatieve en summatieve evaluatie;
 - procesevaluatie en eindevaluatie;
 - interne en externe evaluatie;
 - afhankelijke en onafhankelijke evaluatie;
 - systeem- en doelevaluatie;
 - toonevaluatie.
- Aan het verslag is toegevoegd een literatuurlijst, een notenregister en een leeswijzer om bepaalde onderwerpen snel te kunnen opzoeken.

4. Nabeschouwing

- Reeds is gewezen op de betekenis van het publiceren van verslagen over onderwijsprojecten zodat opgedane ervaringen niet verloren gaan. Het risico is wel dat de waardering voor de inventiviteit, die voor het opzetten van een onderwijsproject noodzakelijk is en voor de energie, om dit uitgevoerd te krijgen, gering is of uitblijft maar dat men wel kritische opmerkingen mag incasseren. En kritiek leveren is altijd eenvoudiger dan te trachten zelf onderwijsvernieuwing te realiseren. Van achter een bureau uitéenzetten hoe onderwijsvernieuwing moet worden aangepakt en wat deze dient op te leveren, is voor de onderwijssociologie en onderwijskunde. Het praktisch werkzaam zijn, in de onderwijsleersituatie en voor vermaatschappelijking en democratisering van het onderwijs, doet pas negatieve factoren, bureaucratische weerstanden en de beperkte mogelijkheden, waaronder moet worden gewerkt, onderkennen.
- Daar de verslaggeving chronologisch is opgezet, hetgeen waarschijnlijk moeilijk anders kon, zijn zowel het bronnenboek als het tussentijdse verslag geen gave didactische werkstukken geworden. Het is dan ook moeilijk 'greep' op de inhoud te krijgen; de veelheid van gegevens maakt, ondanks de 'leeswijzer' het geheel onoverzichtelijk. Ook zou de problematiek meer inzichtelijk kunnen zijn behandeld. De weerstanden tegen onderwijsvernieuwing zijn slechts aangeduid en de niet te vermijden implicaties worden wat terloops of niet genoemd. Indien in het verslag meer expliciet de doelstellingen, het werkplan, de strategie, en de evaluatie waren beschreven dan zou scherper de fundamentele problemen van vernieuwing van het onderwijs kunnen zijn onderkend. Vandaar dat het wellicht beter ware geweest indien bepaalde stukken als:
 - de vroeger opgedane ervaringen in Enschede;
 - de noodadviesdienst in Venlo;
 - de initiatieven in Gent;
 - het verslag over Charley Black;

- het stelen van een drumstel;
- in de bijlagen zouden zijn ondergebracht.
- Voorts heb ik de indruk dat, op grond van eigen ervaringen in twee verouderde stadswijken van Rotterdam, minder informatie over frustraties in de innovatie en researchteams en onder de leerkrachten van de project scholen zijn verstrekt dan wel gewenst zou zijn om een beter inzicht te krijgen in de problematiek voor het verbeteren van het onderwijs voor kinderen, die in volksbuurten opgroeien en aldaar de scholen bezoeken.
- Het is merkwaardig te lezen dat S.V.O. de indieners van het Innovatieproject Amsterdam heeft gevraagd naar een 'detaillering van de oorzaken, die de achterstand van arbeiderskinderen in het onderwijs bewerkstelligen'. Bij een dergelijk verzoek vraagt men zich ietwat verbijsterd af of de staf van S.V.O. dermate zwak bezet is, dat deze niet bekend zou zijn met de wetenschappelijke literatuur op dit gebied.
- In het bedenken van problemen schijnt S.V.O. zich verdienenstelijk te maken. Zo heeft deze Stichting de indieners van het subsidieverzoek voor het Innovatieproject Amsterdam gevraagd om ook biogenetische aspecten in het onderzoek te betrekken. Met dit absurde verzoek geeft S.V.O. blijk wel heel ver van de schoolpraktijk af te staan en slecht op de hoogte te zijn ten aanzien van het opzetten en uitvoeren van onderwijsprojecten voor kinderen wier:
 - leergedrag slecht ontwikkeld is;
 - leermotivatie gering is;
 - leerprestaties laag zijn.
- Voorts komen deze kinderen uit gezinnen waar het nog geen traditie geworden is om voortgezet onderwijs te volgen. Hun ouders zijn namelijk niet of nauwelijks aan voortgezet onderwijs toegekomen en bovendien zijn zij onvoldoende bekend met het functioneren van het schoolstelsel en onderkennen zij ook onvoldoende de betekenis van het onderwijs voor hun kind.
- Gezien de gecompliceerdheid van vorengenoemde aspecten, die een situatie doet ontstaan waardoor het kind onvoldoende voorbereid, te weinig ondersteund en te slecht toegerust naar het voortgezet onderwijs gaat, is het irrelevant om voor te stellen in een project, waarin wordt getracht de onderwijsleersituatie van deze kinderen te verbeteren en daarbij het gezin en de buurt te betrekken, maar even de biogenetische aspecten mee te nemen. Heeft de staf van S.V.O. zich van te voren t.a.v. deze problematiek wel georiënteerd? Zo niet, dan kan dit alsnog. Een onzer researchmedewerkers, Loes van Tilborg, heeft een literatuurstudie verricht over 'Schattingen van genotypische intelligentie'. Deze publicatie, die gratis wordt verstrekt, kan bij het Rotterdamse project Onderwijs en Sociaal Milieu worden aangevraagd. Na lezing zal het duidelijk zijn dat S.V.O., de problematiek over de verhouding tussen aanleg en milieu in het algemeen en van de erfelijkheidsleer in het bijzonder, onderschat.
- Het project, dat Co van Calcar uitvoert, is er op gericht de gevolgen van ongelijkheid in ontwikkelingskansen zo goed mogelijk op te vangen en de oorzaken daarvan weg te nemen door middel van programmaontwikkeling,

schoolbegeleiding, gezinsbeïnvloeding en acties in de buurt. Te dien opzichte is er een ontwikkeling te constateren van het in de scholen brengen van compensatieprogramma's naar onderwijsprojecten, die een 'comprehensive approach' nastreven.

- Enig zicht krijgen op het effect van het Amsterdamse innovatieproject is niet eenvoudig, daar ondermeer de doelstellingen vaag zijn geformuleerd. Wat moet men met een doelstelling als: 'het blijvend verminderen van onderwijsproblemen voor arbeiderskinderen', zoals vermeld is in de subsidieaanvraag voor S.V.O. Men zou willen weten of staf en bestuur van S.V.O., in plaats van het bedenken van aanvullende onderzoeksproblemen, zich wel hebben afgevraagd:
 - welke de onderwijsproblemen in concreto zijn;
 - waarom deze onderwijsproblemen blijvend verminderd moeten worden;
 - tot welk niveau de vermindering moet plaats vinden om het project als geslaagd te beschouwen;
 - in welk opzicht deze onderwijsproblemen van andere aard zijn dan van de leerlingen uit de niet-arbeidersmilieus. - Ter toelichting is vermeld dat niet uitsluitend het percentage van doorstromers is gekozen naar de zogenaamde hogere vormen van voortgezet onderwijs daar anders de achterblijvers zouden worden verwaarloosd. Accoord, maar dan dienen wel in het eindverslag de volgende vragen te worden beantwoord:
 - welk percentageniveau is aangehouden?
 - in welk opzicht en op welke wijze zijn de achterblijvers niet verwaarloosd?
 - welke zijn de andere gehanteerde criteria dan het percentage doorstromers?
- Het stellen dat in het Innovatieproject zal worden gestreefd naar een algemene verhoging van het onderwijsniveau in de betekenis van vermindering van het aantal achterblijvers, gemeten en gedefinieerd naar minimum onderwijsdoelstellingen, is ook inhoudelijk te vaag geformuleerd voor een onderwijsproject, dat van wetenschappelijke betekenis wordt geacht. Men zal zeer concreet dienen aan te geven:
 - welke de minimum-doelstellingen zijn;
 - hoe deze zijn vastgesteld;
 - het peil van de algemene verhoging van het onderwijsniveau;
 - in welk opzicht deze verhoging 'algemeen' is;
 - welke de maatstaven zijn om vast te stellen dat kinderen zijn achtergebleven;
 - welke de relatie is tussen de minimum-doelstellingen, verhoging van het onderwijsniveau en achterblijvers.
 Indien de onderwijsdoelstellingen maar beperkt genoeg inhoudelijk zijn omschreven dan kunnen kinderen met een laag leertempo en een geringe leermotivatie toch een bevredigend leerniveau bereiken. Maar hoe dit in overeenstemming is te brengen met een 'algemene verhoging van het leerniveau' blijft nog ondoorzichtig.
- Gesteld is dat niet teveel van een programma mag worden verwacht daar het programmatisch gebeuren andere onderwijsdoelstellingen in het gedrang brengt. Niet duidelijk blijkt uit de toelichting:
 - waarom niet teveel van een programma verwacht mag

- worden;
- wanneer gesproken kan worden van een 'teveel';
 - welke onderwijsdoelstellingen in het gedrag komen en in welk opzicht en in welke mate.
- Hoewel blijkbaar van programma's niet 'teveel' verwacht mag worden zijn de thema's, die het Innovatieproject de scholen hebben aangeboden (het huis, de straat, de school, de buurt, de stad, de haven, het station), voor de leerlingen aantrekkelijk. Het aanbieden van functionele leerstof is niet nieuw. Ligthart en Decroly zijn hun tijd vooruit geweest op didactisch gebied.
- Gesteld wordt dat het de kinderen niet 'aan taal ontbreekt'. Op zichzelf een juiste constatering. De vraag is echter of de woordenschat wel groot genoeg is om een leerniveau te bereiken dat zo goed mogelijk aansluit op het voortgezet onderwijs. De woordenschatonderzoeken op lagere scholen in de dertiger jaren in Amsterdam en Rotterdam hebben aangetoond dat taal belangrijk is om leerstof over te dragen, zich kennis te verwerven, denkbeelden te verwoorden. Taalprogramma's zijn voorts belangrijk voor het verhogen van het denkniveau. Taalprogramma's op zichzelf blijken echter niet voldoende te zijn. Vandaar de noodzakelijkheid van een 'comprehensive approach'.
- In het derde innovatiejaar is geconstateerd dat verbetering van de onderwijsleersituatie op de lagere scholen pas mogelijk is, indien tevens de kleuterscholen in het vernieuwingsproces worden betrokken. Een bevestiging van vroegere onderzoeken die Deutsch, Schreiber, Smilansky e.d. hebben uitgevoerd.
- Vastgesteld is dat tal van leerlingen te weinig opstaken in de eerste klas.
- Hoeveel is 'tal van'?
 - Wat is 'te weinig'?
 - Welke criteria zijn gehanteerd?
- Het nog niet leren lezen in de eerste klas wordt terecht als een ernstige tekortkoming vastgesteld. Waarom is dit pas in het vierde innovatiejaar vastgesteld? Te weinig administratieve medewerkers om dit euvel tijdig te signaleren?
- Het blijkt dat het werken met activeringsprogramma's het rekenonderwijs in de derde klas heeft gestagneerd.
- Welke gunstige effecten zijn na heroriëntering geconstateerd?
 - In welk opzicht 'gunstig'?
 - Hoe zijn deze effecten gemeten?
- Problematisch voor het effect van het Innovatieproject is het verloop der leerlingen.
- Is het leerlingenaantal daardoor verminderd?
 - Zijn scholen samengevoegd?
 - Is het aantal buitenlandse kinderen toegenomen?
 - Zijn deze kinderen 'aanspreekbaar'?
 - Worden deze kinderen ook in het Innovatieproject opgenomen?
 - Wat betekent dit alles voor de evaluatie?
- Welke activiteiten heeft de school verricht om buurt, milieu en levensomstandigheden van de leerlingen te verkennen?
- Wat heeft deze verkenning opgeleverd?
 - Hoe is deze verkenning uitgevoerd?
 - Wat heeft de verkenning betekend aan tijd en inspanning voor de leerkrachten?
- Het projectteam bepleit een 'open school' in deze zin, dat de buitendeur altijd open staat, zodat ouders even binnen kunnen lopen.
- Is daar ervaring mee opgedaan?
 - Vinden leerkrachten het 'even binnen lopen' ook prettig?
 - Worden de leerlingen niet afgeleid?
 - Draagt deze suggestie er nu wezenlijk toe bij dat ouders meer en intensiever bij het schoolleven van hun kind worden betrokken zodat het meer gemotiveerd aan het onderwijsleerproces deelneemt?
- Een klacht van de medewerkers van het Innovatieproject is, dat er veel mutaties zijn onder de leerkrachten en dat bij ziekte onvoldoende invallers beschikbaar zijn. Hun suggestie, om een 'invallersgroep' te formeren waarvan de leden kunnen worden ingezet op scholen waar wegens ziekte of andere reden een collega afwezig is of waar niet tijdig in een vacature is of kan worden voorzien, lijkt mij uitstekend. Zo'n 'invallersgroep' zou het best bij een schoolbegeleidersdienst kunnen worden ondergebracht. In periodes, waarin zij niet behoeven te worden ingezet, zouden zij voor deze dienst dan werkzaam kunnen zijn.
- Uit het verslag over de schooljaren 1970/1975 blijkt niet of het percentage achterblijvers is teruggedrongen.
- Indien dit is gelukt hoe groot is dit percentage en welke criteria zijn aangelegd?
 - Indien men daarin niet is geslaagd welke oorzaken zijn daarvoor dan aan te wijzen?
- Is de deelname van arbeiderskinderen, afkomstig uit de projectscholen, aan hogere normen van voortgezet onderwijs toegenomen?
- Zo nee, wat is daar dan de oorzaak van?
 - Zo ja, met welk percentage is dit aantal gestegen en waaruit blijkt dat dit door het project komt en niet door externe factoren als verhoging van de leerplichtige leeftijd en/of de verminderde vraag naar jeugdige arbeidskrachten?
- Het niet op korte termijn over strategie en tactiek van het Innovatieproject Amsterdam te kunnen rapporteren gezien de vertrouwelijke logboeken over de experimenteerschool, waarop een embargo van minstens drie jaar zou rusten, is een wel zeer bezwaarlijk aspect van dit project. Daar moet worden gestreefd naar overdraagbaarheid, niet alleen van resultaten, maar ook van beleidsvoorbereiding, strategie en kennis van weerstanden, moet het mogelijk zijn een compromis te vinden dat publikatie van de logboeken zodanig mogelijk maakt dat niet de persoonlijke opvattingen, de inzet en didactische bewaamheid der leerkrachten van de experimenteerschool discutabel worden gesteld. Ethische en praktische bezwaren zijn terecht daarvoor te zwaarwegend.
- Geconstateerd is dat de gedragsbeoordelingen door de leerkrachten significante samenhangen vertonen met de leerprestaties der kinderen. Het komt mij voor dat dit min of meer voor de handliggend is. De school is nu eenmaal prestatiegericht: de kleuterschool 'maakt' het kind

'schoolrijp' voor de lagere school, de lagere school stimuleert de leerlingen tot een niveau, dat zij naar 'hogere vormen' van voortgezet onderwijs kunnen gaan.

- Gesteld wordt dat 'het Systeem' verantwoordelijk zou zijn voor de geringe leerprestaties der kinderen uit de handarbeidersmilieus. Dit lijkt mij kretologie.

- Wat is 'het Systeem'?
- Wat houdt 'het Systeem' in?
- Hoe functioneert 'het Systeem' in het schoolwezen?
- Wie houden 'het Systeem' in stand?

• Waarom kan 'het Systeem', ondanks dat het slecht De geringe leerprestaties van kinderen uit handarbeidersmilieus worden veroorzaakt door een complex van factoren waarvan de dieper liggende oorzaken te verklaren zijn uit de maatschappelijke omstandigheden van de 19e eeuw.

- Voorts is Co van Calcar van mening dat 'het Systeem fundamentele maatschappelijke ongelijkheid' in stand houdt waardoor arbeiderskinderen 'materiële en culturele mogelijkheden worden onthouden'.

- Waarom meent van Calcar dat?
- Hoe heeft hij dit vastgesteld?
- Welke materiële en culturele mogelijkheden worden arbeiderskinderen onthouden?

• Hoe werkt 'het Systeem' dan terzake?

- Het is legitiem dat verbetering van de infrastructuur van woonbuurten wordt nagestreefd om de opvoedings- en onderwijssituatie van de aldaar opgroeiende kinderen te verbeteren. Dat dit een taak van de school zou zijn, daar deze instelling ook belanghebbend is, betwijfel ik. Dit is een taak voor de ouders der kinderen en de overige buurtbewoners en dient langs politieke weg, zonodig met het inschakelen van actiegroepen, te worden gerealiseerd.

- Bij het verwezenlijken van de doelstellingen van het

Innovatieproject Amsterdam is geconstateerd, dat dé maatschappij dé school verhindert haar emancipatorische taak uit te oefenen.

- Wat wordt verstaan onder de emancipatorische taak van de school?

- In welk opzicht en op welke wijze wordt de school verhindert deze taak uit te oefenen?

- Hoe is dit geconstateerd en welke criteria zijn gehanteerd?

- Wat wordt in dit concrete geval onder dé maatschappij verstaan? Welke functionarissen of instituties worden hierbij bedoeld?

- Merkwaardig is dat in deel II over de Tussenstand 1970/1975 het laatste hoofdstuk betrekking heeft op een 'openbaar plan' voor de eindevaluatie. Het komt mij voor dat:

a. het evaluatieplan in de subsidie-aanvraag van S.V.O. in 1970 zou moeten zijn opgenomen;

b. het vanzelfsprekend is dat een ieder kennis van het evaluatieplan moet kunnen nemen daar het Innovatieproject voor een zeer belangrijk deel met geld van de overheid wordt gefinancierd.

5. Voorlopige eindconclusies

- Voor het trekken van conclusies, over de ideologische, sociale en onderwijskundige betekenis van dit onderwijsproject, dient het eindrapport te worden afgewacht.

- Zowel het bronnenboek als het verslag over periode 1970/75 bieden nuttige informatie voor het opzetten en uitvoeren van onderwijsprojecten.

J. Grandia

Mededelingen

ORTHO 78

Op 17, 18 en 19 mei wordt het Nationaal Congres ter viering van het 75-jarig bestaan van de Vereniging voor Ortho-Agogische Activiteiten O. en A. gehouden in de RAI te Amsterdam.

De conferentie ORTHO 78 beoogt een inventarisatie te geven van de huidige stand op het gebied van de

Orthopedagogiek. De programmacommissie splitste het orthopedagogische veld in drie hoofdgebieden:

1. antropologische achtergronden;
2. diagnostiek, behandeling, begeleiding;
3. opleidingen.

De inschrijving voor dit Congres loopt via Organisatie Bureau Amsterdam b.v. Europaplein, Amsterdam.

Correctie: In Ped. Studiën 1978, 1, 15, tabel II, staat: 'Gezin, waarin men zich moet schikken'. Dit moet zijn: 'Gezin, waarin men zich moet schikken, ontbreekt'.

Inhoud andere tijdschriften

Info

9e jaargang, nr. 1, september 1977

Weerstand tegen onderwijsvernieuwingen, door H. van den Berg en W. G. Timmerman
'Theories of teaching' door W. G. Timmerman

Info

9e jaargang, nr. 2, november 1977

Stimuleringsactiviteiten in Nederland. Een globale inventarisatie, door M. Jansen

Info

9e jaargang, nr. 3, januari 1978

Observeren in het onderwijs. Theorieën, methoden en technieken, door J. Terwel

Info

9e jaargang, nr. 4, maart 1978

Onderwijs en arbeid(-smarkt). Deel I: Onderwijsplanning en economie.

Deel II: Enig commentaar over en rond de contourennota, door M. Santema en R. Tink

Tijdschrift voor Orthopedagogiek

16e jaargang, nr. 12, december 1977

Redactioneel

Pleidooi voor remedial teaching, door A. J. Leendertz-Boeyen

Hulpverlening en communicatie, door R. Scheerens

Het behandelen van schrijfmoeilijkheden in de eerste klas van de basisschool, door M. Keulen

Gezinsbegeleiding in de B.O.-opleiding, door G. Bolkestein

Enkele notities over de hulpverlening aan mishandelde kinderen, door H. Baartman

Das 'Alkoholbehinderte' Kind, door W. Liptow

Boekbesprekingen

Mededelingen

Ontvangen boeken

Beekman T. en Mulderij K., *Beleving en ervaring*, Boom, Meppel, 1977, f 19,75

Berg J. H. van den, *De dingen*. Vier metaboleetische overpeinzingen, Callenbach, Nijkerk, 1977 (4e druk), f 14,50

Bessel H. c.s., *Het Kringgesprek*. Emotionele en sociale opvoeding op school, deel 4, Klas 4-6, Lemniscaat, Rotterdam, 1977, f 25,50

Buis P., *Het functioneren van terugkoppeling in het wetenschappelijk onderwijs* (dissertatie), VRB-Drukkerijen, Groningen, 1978

Button L., *Groepswerk met adolescenten* (vertaling van: Developmental group work with adolescents, 1974), Callenbach, Nijkerk, 1977, f 24,90

Dent H.C., *Education in England and Wales*, Hodder & Stoughton, Sevenoaks, 1977, £ 2.25

Heuven P. van, Wassenaar E., *Grote problemen met kleine mensen*, Van Gorcum, Assen, 1977, f 17,50

Krenzer R., *Spelen met gehandicapte kinderen* (vertaling van: Spiele mit behinderten Kindern, 1971), Callenbach, Nijkerk, f 16,90

Mendel G., *Bevrijding van het kind*. Een analyse van het verschijnsel gezag (vertaling van: Pour décoloniser l'enfant, 1971), Van Loghum Slaterus, Deventer, 1977, f 28,50

Rijsdorp K., *De motoriek van de zwakzinnige*, De Tijdstroom, Lochem, 1977, f 28,-

Schaerlaekens A. M., *De taalontwikkeling van het kind. Een oriëntatie in het Nederlandstalig onderzoek*, Wolters-Noordhoff, Groningen, 1977, f 29,-

Schoemaker M. en Engelen T., *Opvoeding onderzocht*. Een overzicht van ontwikkelingspsychologisch en pedagogisch onderzoek met betrekking tot kinderen van 0-6 jaar in Nederland na 1970, Van Gorcum, Assen, 1977, f 22,50

Tol D. van, *De dood als keuze*, Boom, Meppel, 1977, f 24,50

Whyte M., *A short history of education in Jamaica*, Holder & Stoughton, Sevenoaks, 1977, £ 1.90

Wit O. de, *Begeleiding en begeleidingseffekten in de eerste twee leerjaren van het lager onderwijs*. Enschedese onderzoekingen. Besteladres: Overtoom 321', Amsterdam

Ontvangen rapporten

Nederlandse Stichting voor Kunstzinnige Vorming, Amersfoort, *Verslag van werkzaamheden in de jaren 1973 en 1976*